

УДК 364: 685.383 – 053.2 (410)

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.75.23>

Клішевич Н. А., Різак І. М.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Схарактеризовано особливості британської соціальної роботи з дітьми з інвалідністю. Проаналізовано та визначено основні законодавчі акти та нормативні документи Великої Британії, що описують поняття “особи з інвалідністю” та “діти з інвалідністю”. Описано основну структуру надання соціальних послуг дітям з інвалідністю та їхнім сім'ям. Визначено та розкрито поняття “соціальна робота”, “соціальні послуги”, “особисті соціальні послуги” та “соціальна опіка”. Описано види проблем (із мобільністю, ручною спритністю, фізичною координацією, спілкуванням, порушенням чутливості, пам'яттю, концентрацією уваги та навчання, визнанням фізичної небезпеки, континенцією) та основні показники дітей з інвалідністю (інвалідність навчання, глибокі та множинні вади навчання, мовні розлади, диспраксія або порушення координації, гіперактивність із дефіцитом уваги, порушення спектра аутизму, фізичні вади), що беруться до уваги в процесі здійснення соціальної роботи. Охарактеризовано систему надання соціальної допомоги у Великобританії дітям з інвалідністю, а саме: державним сектором, добровільним волонтерським сектором, приватним сектором. Подано характеристику діяльності Трестів допомоги у Великобританії дітям з інвалідністю та їхнім сім'ям та описано види допомоги, які вони можуть надавати. Представлено напрями соціальної роботи з дітьми-інвалідами у Великобританії та визначено їх основний зміст та об'єкти такої діяльності. Охарактеризовано медико-соціальну роботу, основний догляд та соціальну роботу з дітьми з інвалідністю та сім'ями, що їх виховують. Названо види послуг, які можуть надаватись дітям з інвалідністю та сім'ям, що їх виховують (няньки-вихователі, дитячі садки (денний догляд), дитячі садки та ясла (ігрові групи не на повний день), дитячі центри, фостерне виховання, підтримка на дому, групи/клуби продовженого дня, центри дозвілля, гуртожитки з наглядом, центри підтримки молодих батьків, клуби домашньої роботи, клуби дружби).

Ключові слова: соціальна робота з дітьми з інвалідністю, система соціальної роботи у Великобританії, надання соціальних послуг, “Трести допомоги”, напрями соціальної допомоги дітям з інвалідністю у Великобританії, види соціальної допомоги дітям з інвалідністю, сектори соціальної роботи у Великобританії.

Нині в Україні та за кордоном досить важливим питанням залишається питання інтеграції та соціалізації осіб з інвалідністю в соціум. Особливо актуальним є питання інтеграції в суспільство дітей з інвалідністю. Потребують вдосконалення та розробки напрями соціального забезпечення, розвитку соціальних, реабілітаційних та навчальних програм для таких дітей. Актуальним при цьому є забезпечення повноцінного життя та включення дітей з інвалідністю в соціум. Тому для українських науковців є важливим використання досвіду інших країн, в яких система соціальної роботи, навчання і виховання такої категорії дітей має високий рівень, а наукові та практичні здобутки можуть виявитися корисними в реалізації ефективної соціальної роботи.

Вивченню зарубіжного досвіду соціальної роботи в зарубіжних країнах присвячено низку дисертаційних досліджень таких вчених: Л. Гордієнко (соціалізація молоді Великобританії), О. Романовська (фостерна сім'я Великої Британії як соціальне середовище для дитини), М. Зубілевич (гендерне виховання у Великобританії), М. Гурій (громадське виховання школярів у Великій Британії), І. Братусь (робота з юними матеріями в США та Великобританії), О. Загайко (підготовка соціальних працівників в Англії), Н. Мороз (система виховної роботи у навчальних закладах Великобританії), О. Бойко (професійна підготовка фахівців із соціальної роботи третього рівня вищої освіти у Великій Британії).

Окремі аспекти соціальної роботи з дітьми з інвалідністю розглянуто в роботах таких зарубіжних науковців: Дж. Аделлізі, Д. Бейкер, У. Берніс, П. Бюрк, А. Веб, М. Вергас, Д. Гловер, Т. Губі, К. Девіз, Дж. Кінгслей, М. Леповскі, Л. Мавис, Б. Мондей, М. Олівер, Дж. Паркер, Дж. Скотт, Н. Тімс, К. Франкель, С. Ханвай, К. Химпрей, М. Хорізон, Л. Шульман, П. Янг.

Протягом останнього десятиріччя в Україні здійснено низку досліджень, які присвячені роботі з дітьми з інвалідністю, зокрема: інтегрування дітей із функціональними обмеженнями в сучасне середовище (Н. Мирошніченко, В. Скрипник); реабілітація осіб з обмеженнями життєдіяльності (С. Агеєв, Л. Боброва, В. Бондар, Г. Гаврюшенко, О. Граборов, Н. Сайко, О. Поліщук, М. Чайковський, А. Шевцов); соціально-педагогічна підтримка дітей з інвалідністю (О. Міщенко, В. Тесленко); соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими потребами (І. Іванова); корекція різних порушень у дітей із вадами розвитку (О. Зинов'єв, А. Кіссе, М. Мога, В. Синьов); формування соціальної компетентності осіб з обмеженими можливостями (В. Ляшенко, О. Позднякова, О. Хорошайло); соціальна підтримка батьків дітей з інвалідністю (Н. Грабовенко, І. Макаренко, Т. Соловйова, Т. Чечко).

Метою статті є опис особливостей соціальної роботи у Великій Британії з дітьми з інвалідністю.

Соціальна система Великої Британії сформувалась та розвивалась шляхом модифікації, розширення і перетворилась на важливий сектор надання соціальних послуг. Сучасна соціальна політика держави пропонує всі сфери суспільного життя, а саме: вона пов'язана з економічною, освітньою, культурною, медичною, екологічною та іншими сферами.

У Великобританії термін “соціальна робота” вживається у двох значеннях: у вузькому й широкому. У вузькому значенні “соціальна робота” розуміється як вузькопрофесійна діяльність спеціально підготовлених фахівців – спеціалістів соціальної роботи, у широкому – соціальна робота стосується широкого кола спеціалістів, це можуть бути працівники освіти, поліції, які своєю діяльністю розуміють як складову частину соціальної роботи.

С. Ханвей та Т. Пхілпот визначають соціальну роботу як “оплачувану діяльність на професійній основі, що має на меті надання допомоги людям у подоланні серйозних життєвих труднощів шляхом забезпечення опіки, захисту або консультування” [3, с. 8].

Британські вчені Б. Мундей та Дж. Лейн [2] характеризують термін “соціальні послуги” двома дефініціями: “особисті соціальні послуги” (“personal social services”) та “соціальна опіка” (“social care”). Особисті соціальні послуги у Великій Британії розуміються як послуги, які надаються департаментами соціальних служб органів місцевого самоврядування, а також незалежними некомерційними та комерційними службами. Термін “соціальна опіка” вживається для позначення діяльності соціальних працівників та інших професіоналів, які працюють із дітьми та особами з різними видами недієздатності. Цей термін вживається в державних службах та установах щодо надання послуг, які забезпечуються незалежними агентствами і групами самопомоги/самопідтримки; також ним користуються, якщо піклуванням займаються сім’ї, сусіди, неоплачувані волонтери. Ще такі види послуг називають “колективна змішана економіка соціального піклування”.

Перераховані терміни використовуються і при наданні соціальних послуг для дітей з інвалідністю та їхніх сімей.

Послуги з соціального обслуговування у Великобританії (Англія 83,6 %, Шотландія 8,6 %, Уельс 4,9 %, Північна Ірландія 2,9 % від загальної чисельності населення) регулюються, фінансуються та надаються відповідно до поширеної політики парасольки. Поряд із цим є види соціального забезпечення, які надаються на національному та місцевому рівні, при цьому більшість із них не мають глобальних та широких масштабів [4].

Соціальна робота Великобританії нині впроваджується в різних сферах: сфері, встановленій законом (державний сектор), сфері добровільної волонтерської допомоги (волонтерський сектор), приватному секторі.

Структура надання соціальних послуг побудована та зосереджена на місцях, тобто в громадах. Обрані місцеві органи влади є головними відповідальними за послуги соціального обслуговування та допомоги (в Англії 150 місцевих рад, на які покладено обов’язки соціального обслуговування; в Шотландії – 32 місцевих органи влади, в Уельсі – 22 місцевих органи влади). Такі органи влади планують, інспектують, контролюють та надають соціальні послуги.

Законодавчо захист осіб з інвалідністю та їхніх прав існує з 1944 року. Нині у Великій Британії система захисту прав осіб з інвалідністю регулюється відповідними законами: «Про національну допомогу» (1948); «Про інвалідів» (1986); «Про допомогу з довгочасної інвалідності і для працюючих інвалідів» (1991); «Про соціальне забезпечення» (1994); «Про недискримінацію інвалідів» (1995) та ін. Ці закони разом із конституційними правами проголошують права осіб з інвалідністю на медичну допомогу, навчання і освіти, більш легкий і зручний доступ до товарів широкого споживання, соціальних служб, освіти і житла, на отримання роботи.

Інвалідність, за визначенням британського Закону про інвалідність (1944), – це взаємозв’язок порушення стану здоров’я, пошкодження або захворювання, з одного боку, і обмеження професійної діяльності – з іншого, незалежно від віку та кваліфікації.

У Преамбулі Конвенції ООН про права інвалідів (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) чіткого визначення поняття інвалідності немає, але описано, що це поняття еволюціонує та зміст його розуміється як результат взаємодії людей, які мають порушення здоров’я, з відносницькими та середовищними бар’єрами, яка заважає їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. У цій конвенції термін “інвалід” не використовується, а використовується термін “особа з інвалідністю” (“Persons with Disabilities”).

У цьому документі “особи з інвалідністю розуміється як особи, які мають стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення, які під час взаємодії з різними бар’єрами можуть заважати їхній повній і ефективній участі у житті суспільства нарівні з іншими”.

Ще одним законом у Великій Британії, що описує інвалідність, є Закон про дискримінацію осіб з інвалідністю «Disability Discrimination Act, 1995 р.), який визначає особу з інвалідністю “як особу, що має фізичне чи ментальне враження, яке спричиняє значний чи довгостроковий негативний вплив на її спроможність виконувати звичайну щоденну діяльність”.

Інвалідність у дітей означає істотне обмеження життєдіяльності, вона призводить до соціальної дезадаптації, що зумовлена порушеннями в розвитку, труднощами в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні професійними навичками. Освоєння дітьми з інвалідністю соціального досвіду, включення їх у систему суспільних відносин вимагає від суспільства значних організаційних, економічних і правових заходів.

У Великій Британії поняття “діти з інвалідністю” розглядається з точки зору двох моделей: медичної та соціальної моделі.

Діяльність британської соціальної роботи з особами з інвалідністю, зокрема дітей з інвалідністю, будується на міжнародній класифікації функціонування, інвалідності та здоров’я (МФК). Вона використовується як інструмент для планування та формування соціальної політики щодо осіб з інвалідністю, зокрема дітей з інвалідністю.

Отже, ці моделі та світові підходи до розуміння інвалідності як загального явища сприяли виділенню британськими науковцями низки труднощів, з якими може стикнутися дитина з інвалідністю:

- проблеми з мобільністю;
- проблеми з ручною спритністю (manual dexterity);
- проблеми з фізичною координацією;
- проблеми зі спілкуванням;
- проблеми з порушенням чутливості (наприклад, порушення слуху або зору);
- проблеми з пам'яттю, концентрацією уваги та навчанням;
- проблеми з визнанням фізичної небезпеки;
- проблеми з континенцією (continence).

Крім цього, у Великій Британії для дітей з інвалідністю береться до уваги низка ключових показників, які варто враховувати:

1) “інвалідність навчання” (learning disability). Департамент охорони здоров'я визначає “інвалідність навчання” як значно знижену здатність зрозуміти нову або складну інформацію, засвоїти нові навички та знижену здатність справлятися самостійно, яка має тривалі наслідки для розвитку дитини. Вона може бути класифікована як легка, середня або важка залежно від ступеня труднощів зі спілкуванням та пізнанням;

2) глибокі та множинні вади навчання (Profound and multiple learning disabilities (PMLD)). Цей термін використовується для характеристики дітей з інвалідністю, які мають кілька вад у фізичному або розумовому розвитку, сенсорні порушення, потреби у здоров'ї, труднощі з психічним здоров'ям, тобто вони мають комплексний характер. Такі діти потребують особливого догляду та соціальної і емоційної підтримки;

3) мовні розлади (language disorders). Такі діти мають труднощі у сприйнятті та розумінні інформації, яку отримують від інших, не можуть виразити думку іншим, мова не розвивається відповідно до норми. Часто до таких дітей зараховують тих, які мають порушення слуху, страждають на аутизм або мали травми мозку;

4) диспраксія, або порушення координації (Dyspraxia/developmental coordination disorders (DCD)). Таке порушення часто пов'язане з порушенням фізичної координації і може призвести до затримки в розвитку дитини (дитина не повзає, не може писати тощо);

5) гіперактивність із дефіцитом уваги (Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD)). Цей розлад пов'язаний із поведінковими симптомами, включаючи неуважність, імпульсивність, гіперактивність, може бути пов'язаний із порушенням сну та занепокоєнням;

6) порушення спектра аутизму (Autism spectrum disorders (ASD)). Розлади аутичного спектра – це стан, пов'язаний із труднощами спілкування, поведінки та соціальної взаємодії;

7) фізичні вади (Physical disability). Це фізичний стан, який обмежує рухи дитини або контроль рухів, почуттів, діяльності. Найпоширенішими є м'язові дистрофії, ДЦП тощо.

Цікавим досвідом соціальної роботи з дітьми з інвалідністю у Великобританії є діяльність Трастів допомоги. “Трасти допомоги” (Care Trusts) – це організації в рамках Національної служби охорони здоров'я (NHS), яким місцеві органи влади можуть делегувати функції, пов'язані із системою охорони здоров'я, для забезпечення комплексної медичної та соціальної допомоги в місцевій громаді.

Дитячі трасти мають місце в Англії, такі організації об'єднують соціальну та медичну допомогу, освіту та інші послуги, щоб діти та їхні батьки мали змогу отримувати краще скоординовані послуги, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дітей з інвалідністю.

У Північній Ірландії такі послуги надаються трастами, в їх основу входить надання медичних, соціальних послуг. Є чотири (інтегровані) відділи медичних і соціальних послуг, які належать до Департаменту охорони здоров'я, соціальних служб та громадської безпеки, а також незалежних органів.

Більшість послуг у Великобританії спрямовані на здійснення соціального обслуговування дітей з інвалідністю та їх сімей. Послуги можуть надаватися у власних будинках клієнтів, житлових установах, дитячих садках, школах тощо. Але пріоритетом є сім'я, тобто послуги з соціального обслуговування спрямовані на сім'ю, що займаються вихованням та утриманням дітей з інвалідністю, адже сім'я виступає основним джерелом догляду за такими дітьми. При цьому такі послуги надаються приватним та добровільним/волонтерським сектором, який здійснює свою діяльність на основі домовленостей із місцевою владою. Нині в незалежному секторі надається більше послуг, ніж у державному секторі для дітей з інвалідністю та їхніх сімей.

Виділяють такі напрями соціальної роботи з дітьми-інвалідами та їхніми сім'ями:

– медико-соціальна робота, основний догляд (Community Care). Це стосується дітей із розумовою відсталістю, обмеженими фізичними можливостями, проблемами психічного здоров'я;

– соціальна робота з дітьми та сім'ями (Children and Families' Social Work). Здійснюється щодо дітей з інвалідністю та захворюваннями і сімей, що їх утримують. За цим напрямом можуть надаватися такі послуги: няньки-вихователі, дитячі садки (денний догляд), дитячі садки та ясла (ігрові групи не на повний день), дитячі центри, фостерне виховання, підтримка на дому, групи/клуби продовженого дня, центри дозвілля, гуртожитки з наглядом, центри підтримки молодих батьків, що утримують та виховують дітей з інвалідністю та їхніх дітей, клуби домашньої роботи, клуби дружби тощо [1, с. 113–115].

Важливим питанням соціальної політики Великої Британії є вдосконалення системи підтримки психічного здоров'я та удосконалення діяльності служб охорони психічного здоров'я. Тому при цьому

визначається важливе місце опіки над дітьми з інвалідністю та роль психологічної та психічної терапії. Нині Британською асоціацією консультування та психотерапії, Королівським коледжем психіатрів, Національним дитячим та юнацьким бюро було розроблено онлайн-сервіс, щоб забезпечити підтримку та навчання з питань дитячого психічного здоров'я для вчителів, поліцейських, працівників охорони здоров'я та інших людей, що працюють із дітьми [4].

Важливим аспектом соціальної роботи у Великій Британії є робота з сім'ями, що виховують дітей з інвалідністю. Особлива увага при цьому приділяється соціальній підтримці батьків дітей з інвалідністю, яку надають фахівці міждисциплінарної команди.

Один із видів такої підтримки надається батькам під час переходу дитини із садочка до школи. Така підтримка може здійснюватися у формах: ознайомлення з прогресом дитини в процесі розвитку та навчання; підготовка резюме дитини про досягнення разом із коментарями як педагогів, так і батьків; врахування побажань від імені батьківської організації; надання рекомендацій щодо літнього оздоровлення та відпочинку дітей і батьків; надання інформації та ідей щодо навчальних та ігрових занять удома; ознайомлення батьків із практичними порадами щодо підготовки своєї дитини до режиму шкільного дня [1, с. 117].

Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в тому, що питання соціальної роботи з дітьми з інвалідністю та впровадження форм британської соціальної роботи з такими дітьми залишається відкритим, це зумовлює необхідність розробки конструктивного підходу до його розв'язання.

Використана література:

1. Пеша І., Міхеєва О. Порівняльна характеристика підготовки соціальних педагогів, що працюють з прийомними сім'ями: український та закордонний досвід. *Вісник Черкаського університету*. Том 183. Випуск 2. 2010. С. 115–120.
2. Munday B., Lane G. The Old and the New Changes in Social Care in Central and Eastern Europe. Canterbury. Kent : The European Institute of Social Services. Keynes College. 2004. 192 p.
3. Social services in the UK: an annotated bibliography. URL: [http://eprints.lse.ac.uk/31002/1/Social%20services%20in%20the%20UK%20\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/31002/1/Social%20services%20in%20the%20UK%20(LSERO).pdf) (дата звернення 18.09.2020).
4. Lekholetova M., Liakh T., Zaveryko N. Problems of parents caring for children with disabilities. Society, integration, education. *Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies*. 2020. Vol. 4. С. 268–278.

References:

1. Piesha I., Mikheieva O. (2010) Porivnialna kharakterystyka pidhotovky sotsialnykh pedahohiv, shcho pratsiuiut z pryiomnymy simiamy: ukrainskyi ta zakordonnyi dosvid [Comparative characteristics of the training of social educators working with foster families: Ukrainian and foreign experience] Cherkasu: Visnyk Cherkaskoho universytetu. Tom 183. Vypusk 2. S. 115–120. [in Ukrainian].
2. Munday B., Lane G. (2004) The Old and the New Changes in Social Care in Central and Eastern Europe. Canterbury. Kent: The European Institute of Social Services. Keynes College. 192 p.
3. Social services in the UK: an annotated bibliography. URL: [http://eprints.lse.ac.uk/31002/1/Social%20services%20in%20the%20UK%20\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/31002/1/Social%20services%20in%20the%20UK%20(LSERO).pdf) (data zvernennia: 18.09.2020).
4. Lekholetova M., Liakh T., Zaveryko N. (2020) Problems of parents caring for children with disabilities. Society, integration, education. *Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies*. Vol. 4. P. 268–278. [in English]

Klishevych N. A., Rizak I. M. Features of social work with disabilities in the United Kingdom

The article describes the features of British social work with children with disabilities. The main legislative acts and normative documents of Great Britain describing the concepts of persons with disabilities and children with disabilities are analyzed and defined. The basic structure of providing social services to children with disabilities and their families is described. The concepts of social work, social services, personal social services and social care are defined and disclosed. Describes the types of problems (mobility, manual dexterity, physical coordination, communication, impaired sensitivity, memory, concentration and learning, recognition of physical danger, continence) and the main indicators of children with disabilities (learning disabilities, profound and multiple disabilities) learning, speech disorders, dyspraxia or incoordination, attention deficit hyperactivity disorder, autism spectrum disorders, physical disabilities), which are taken into account in the implementation of social work. The system of providing social assistance in the UK to children with disabilities is described, namely the public sector, the volunteer sector, the private sector. A description of the activities of trust organizations in the United Kingdom for children with disabilities and their families and describes the types of assistance they can provide. Areas of social work with children with disabilities in the UK are presented and their main content and objects of such activities are identified. Medical and social work, basic care and social work with children with disabilities and their families are described. The types of services that can be provided to children with disabilities and families raising them are named (caregivers, kindergartens (day care), kindergartens and nurseries (playgroups are not full-time), children's centers, foster care, home support, groups/clubs of extended day, leisure centers, supervised dormitories, support centers young parents, homework clubs, friendship clubs).

Key words: social work with children with disabilities, social work system in Great Britain, provision of social services, "Trusts of assistance", directions of social assistance to children with disabilities in Great Britain, types of social assistance to children with disabilities, social work sectors in Great Britain.